

Олексюк Ольга Миколаївна,

завідувач кафедри теорії і методики
музичної освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса
Грінченка, професор, доктор педагогічних
наук

ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті аналізуються сучасні концептуальні підходи до сутності, змісту та структури загальнокультурної компетентності учнів. Висвітлюються результати експрес-діагностики загальнокультурної компетентності учнів, а також мотиви вибору джерел масової інформації. Виявляються суперечності у формуванні загальнокультурної компетентності учнів і пропонуються шляхи їх подолання.

Ключові слова: засоби масової інформації, загальнокультурна компетентність, учнівська молодь, компетентнісний підхід, телебачення.

В умовах глобалізації та інформатизації світового співтовариства ефективність освіти визначає кардинальну трансформацію всіх сфер життєдіяльності суспільства. Одним із головних шляхів підвищення якості загальної середньої освіти стає компетентнісний підхід, який, спираючись на світову освітню практику, впевнено переходить на позиції ключової методології її модернізації.

Вчені наголошують, що побудова цілісної педагогічної концепції змісту освіти передбачає єдність соціальної сутності, педагогічної приналежності змісту освіти і системно-діяльнісного способу аналізу всіх явищ, що стосуються змісту освіти. Це дає змогу висунути гіпотезу про перспективність і продуктивність взаємозв'язку освіти і культури, їхньої ізоморфної

тотожності як концептуальної основи компетентнісної загальної середньої освіти. Культурний досвід як синтез елементів культури передається через зміст шкільної освіти. І якщо метою загальної освіти є оволодіння культурним досвідом, то результатом має стати досягнення рівня освіченості, інваріантним показником якої є загальнокультурна компетентність. У процесі виховання відбувається засвоєння основ культури учня, що сприяє «формуванню вмінь самостійно виробляти принципи своєї діяльності, орієнтуючись на кращі зразки загальнолюдської та національної культури» [2, 71].

Слід зазначити, що проблема формування загальнокультурної компетентності учнів тісно пов'язана з перетинанням субкультурних і транссубкультурних в просторі, яке позначається проявом безпосереднього впливу закладів культури і засобів масової інформації. Ставлення учнів до скарбниць культури — театрів, музеїв, концертних залів — свідчить про наявність потреби в нагромадженні художніх вражень, досвіду оцінювання художніх творів, досвіду ціннісно-орієнтаційної діяльності тощо.

Унікальною здатністю актуалізувати інтерес учнів до широкого кола загальнокультурних проблем володіють засоби масової інформації. У сучасних соціологічних дослідженнях (О. Прудник, Б. Фірсов та ін.) зазначається, що інформація, яка розкриває різні сфери життя суспільства, має високу значущість для учнівської молоді. Володіючи своєю універсальністю ставлення до світу, учнівська молодь орієнтована на матеріали, які передаються каналами засобів масової інформації.

Мета цієї статті — виявити стан реалізації компетентнісного підходу в загальноосвітніх навчальних закладах та з'ясувати вплив засобів масової інформації та закладів культури на формування загальнокультурної компетентності учня.

Шкільна освіта забезпечує механізм освоєння культурного досвіду, який розглядає практику самореалізації людини у таких системах діяльності: «людина — людина», «людина — природа», «людина — знакова система»,

«людина — художній образ». Ці системи відображаються у змісті шкільної освіти як пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, практична та інші види діяльності.

Сучасні вітчизняні і зарубіжні вчені (Н. Конасова, О. Пометун, С. Троянська та ін.) по-різному структурують загальнокультурну компетентність. Так, С. Троянська [7], визначаючи загальнокультурну компетентність як інтегративну здатність особистості учня, зумовлену досвідом осягнення культурного простору, виділяє три компоненти в її структурі: когнітивний, ціннісно-орієнтаційний і комунікативно-діяльнісний. Автор підкреслює, що загальнокультурна компетентність характеризується емоційно-ціннісною спрямованістю, оскільки присвоєння продуктів культури передбачає їхнє чуттєве сприйняття, емоційно-ціннісне ставлення до них. Таким чином, культурний простір у структурі компетентності не тільки характеризує рівень орієнтацій культури, але й визначає ставлення до норм і цінностей.

У концепції Н. Конасової [3] зазначається, що структура загальнокультурної компетентності є базовою для таких утворень, як майстерність, індивідуальна творчість, мистецтво тощо. Більше того, загальнокультурна компетентність в екзистенціальному плані є опорним механізмом у розвитку особистості, прокладаючи «місток у майбутнє» на тривалу перспективу. Згідно з концепцією Н. Конасової, когнітивний, оцінний, практично-діяльнісний аспекти опанування культури проявляються у складі загальнокультурної компетентності випускника школи в певних основних характеристиках. Наприклад:

- формування здатності до визначення шляхів розв'язання «поля проблем» на основі освоєного соціального досвіду;
- наявність культурно-освітнього простору, який формує ціннісні орієнтації, критерії оцінки досягнень людської думки, результати соціальної практики;

- використання пізнавальної бази розв'язання проблем, що відображає досвід пізнання природних і соціальних явищ у законах, теоріях, закономірностях.

Як підкреслює Н. Конасова, універсальний характер культури як цілісної системи визначає синтез онтологічних, гносеологічних, аксіологічних проблем, вирішення яких зумовлюється рівнем загальнокультурної компетентності. До основних класів проблем, варіанти вирішення яких у цивілізаційному контексті розглядаються в курсі загальної освіти, автор відносить: ціннісні проблеми соціальної діяльності, особистісного саморозвитку, світоглядні проблеми, проблеми міжособистісних взаємин і проблеми взаємодії культур. Показниками готовності до вирішення проблем є: обізнаність у широкому колі проблем і теоретична готовність до їхнього вирішення.

Загальнокультурний простір у структурі загальнокультурної компетентності характеризує ступінь орієнтації особистості в джерелах духовної і матеріальної культури, визначає зміст уявлень про еталони і цінності, втілені у наукових ідеях, концепціях, поняттях, творах мистецтва. Показниками компетентності при оцінюванні досягнутого культурно-освітнього простору є: регулярний досвід освоєння різноманітних джерел художньо-естетичної інформації, збереження, поширення культурних цінностей; причетність до середовища спілкування як джерела інформації про культурні цінності; здатність до визначення інтересів у різних галузях мистецтва.

Розробка поняття «загальнокультурна компетентність» як якісної характеристики освіти учнів у школі забезпечується прикладними дослідженнями рівня загальної культури сучасних школярів. Таке дослідження було проведене у 2008—2009 рр. на базі Київського міського педагогічного університету імені Б. Д. Грінченка (кафедра теорії і методики музичної освіти) в рамках проекту «Рівний доступ до якісної освіти в Україні». Опитування учнів здійснювалося в гімназії № 290, ЗШ № 284, гімназії «Діалог», СЗШ № 291, Українському гуманітарному ліцеї. У дослідженні взяли участь близько

600 учнів 9—11 класів, а також студенти першого курсу КМПУ імені Б. Д. Грінченка. При виборі шкіл враховувалася наявність у навчальних планах курсу «Художня культура».

Експрес-опитування учнів мало на меті дослідити ціннісно-орієнтаційний компонент загальнокультурної компетентності учнів. Було використано методи спостереження, анкетування, бесіди, інтерв'ю, тестування, метод розв'язання педагогічних ситуацій. Поряд із традиційними використовувалися проєктивні методи пізнання особистості, які дали змогу вивчати малодоступні безпосередньому спостереженню або опитуванню особливості особистості учня.

Дослідження дало змогу зібрати об'єктивний матеріал, який відображає характеристики загальнокультурної компетентності випускників шкіл. У ході дослідження визначено ціннісні орієнтації старшокласників і випускників шкіл у сфері мистецтва, їхню здатність до якісної оцінки досягнень літератури, театру, кіно, музики, виявлено досвід освоєння різних джерел творення, збереження, поширення художньо-естетичних цінностей.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, останнім часом дедалі активніше зростають можливості засобів масової інформації. За відсутності будь-яких нормативно керованих впливів вони набули повної свободи вибору ціннісних орієнтацій в різних жанрах, формах і художньо-творчих засобах своєї діяльності. Сучасні вчені (А. Малюк, О. Невмержицька, Г. Філонов та ін.) підкреслюють, що за масштабами впливу на масову й індивідуальну свідомість найбільш значуще місце належить телебаченню.

Знахідки сучасного телебачення — різнобарвність палітри, варіативність режисури, музично-звукове забезпечення телепрограм, виразність запропонованих жанрів і тематичних сюжетів — усе це формує переконаність у достовірності втілення в телепередачах тих чи інших явищ і процесів життєдіяльності суспільства, відкриває нові перспективи в психолого-педагогічних дослідженнях, оскільки шляхом вивчення телевізійних переваг людини можливо отримати досить адекватне уявлення і про неї саму. Звідси

важливий для педагогічної науки висновок: телебачення стало предметом дослідження загальнокультурної компетентності школяра.

У цій статті ми обмежимося з'ясуванням значущості телебачення як джерела інформації для старшокласників і аналізом мотивів звернення до телепередач з описом змістового аспекту їхніх телевізійних переваг.

У ході дослідження ми пропонували учням 9—11 класів назвати улюблені телепередачі. Загальна кількість названих передач перевищила сотню. Аналіз мотивів звернення до телепередач дозволив встановити такі важливі для діагностики загальнокультурної компетентності учнів загальноосвітніх шкіл моменти.

По-перше, відзначимо високий інтерес учнівської молоді до передач соціальної спрямованості, орієнтованості на молодіжну аудиторію. Це свідчить про те, що випускники шкіл усвідомлюють себе частиною особливої соціальної спільноти, представниками нового покоління із своєю особливою субкультурою і системою ціннісних орієнтацій.

По-друге, старшокласники проявляють неабиякий інтерес до музично-розважальних передач, естрадних концертів. Слід зазначити, що в інтересі до естрадної музики має місце не лише прагнення до бездумної розваги. Естрадна музика є чуттєво-емоційним носієм, «знаком», що залучає учня до духовних цінностей. У цьому контексті естрадні програми телебачення стають законодавцями такого стилю спілкування, з його яскравою зовнішньою атрибутикою та нормами поведінки.

Цікаво, що серед широкої палітри інформаційних та просвітницьких передач про музичне мистецтво учні віддають перевагу інформаційним (зокрема, «Музичні історії»), які, на їхню думку, дають реальну основу для формування музичних знань, естетичних смаків, оцінних суджень, залучають до духовних цінностей.

По-третє, інтерес до художніх фільмів, що транслюються на телебаченні, виходить на перше місце серед інших телепередач. Функція телебачення як транслятора художнього кінематографа висока і значуща для всіх вікових груп,

але особливе місце вона посідає в загальнокультурній компетентності старшокласника. Художній кінематограф як модель реальності найбільше наближений до самих її форм, відіграє важливу роль в осмисленні учнями особливостей людської поведінки.

Виділимо ще один момент, пов'язаний з інтересом учнів до телепередач, що мають конкурсний характер. Особливо значущими для учнів стали «Що? Де? Коли?», «Найрозумніший», «КВК», спортивні передачі. Таким чином, телеекран виконує ще одну важливу соціокультурну функцію, а саме співучасті телеглядача в тій чи іншій конкурсній проблемній ситуації. Програвання разом з учасниками передачі того чи іншого варіанту вирішення проблеми дає глядачеві змогу оцінити себе на тлі певного соціокультурного взірця.

Підкреслимо ще одну особливість цих передач — їхню видовищність, коли глядач включається в проблемну ситуацію не просто індивідуально, а як вболівальник тієї чи іншої команди, того чи іншого гравця. Це призводить до особливого переживання публічної дії, викликаючи загострене емоційне відчуття спільності, причетності до цілого.

Разом з тим вивчення мотивів перегляду телепередач, здійснене за допомогою методу сфокусованих інтерв'ю, показало, що більшість учнів (77%) досить критично ставиться до художньо-розважальних програм і рекламної продукції. Незважаючи на високий рейтинг зарубіжних серіалів, учнівська молодь констатує надмірне заповнення телеекрану низькопробною продукцією, яка, на їхню думку, сприяє відчуженню, породжує взаємну недовіру і роз'єднує людей.

Ще різкіші й достатньо обґрунтовані судження звучать у педагогічних колективах, сподівання яких на кардинальні заходи і конкретні дії з боку керівних структур і журналістського корпусу щодо покращення якості телепрограм, на жаль, не стали предметом уваги з боку держави. Особливу стурбованість у педагогів викликає широкомасштабна за обсягом, низькопробна рекламна продукція. Абсолютна більшість учителів загальноосвітніх шкіл (98,2 % з 66 опитаних) вважають, що тільки всебічне

обговорення конструктивних заходів і дій на рівні державних структур уможливить перетворення вітчизняного телебачення на могутній стимул формування загальнокультурної компетентності учнів.

У наш час доводиться діяти фактично в умовах протистояння традиційних ціннісних орієнтирів і тих, що прищеплюються (нав'язуються) різними каналами соціалізації. Їх чимало, і вони досить потужні у своїх засобах, які можуть використовуватися по-різному. Не варто розглядати засоби масової інформації як своєрідного ворога суспільної моралі, який свідомо розбещує народ і особливо молодь. Основний негатив, який можна бачити на екранах телевізорів чи сайтів Інтернету, зрозуміло, фінансовий. Моніторинг змісту засобів масової інформації свідчить про те, що технологія телепередач, які спираються на фундаментальні соціокультурні і психологічні механізми, орієнтована не на нормальну логіку соціалізації і збереження психологічного здоров'я, а навпаки, на їхню руйнацію.

Слід зазначити, що проблеми впливу телебачення на формування в учнів загальнолюдських цінностей розглядаються в працях вітчизняних учених (А. Гриценко, В. Лизанчук, О. Невмержицька, Л. Чорна та ін.).

Так, скажімо, у дослідженні О. Невмержицької, присвяченому проблемі морального виховання підлітків засобами телебачення доведено, що засоби масової інформації спрямовують глядача на стереотипне сприйняття світу. Вони пропагують егоцентризм, насилля, агресію, культ сили, легковажне ставлення до статевого стосунку тощо. При цьому відбувається «змішування» цінностей різних культур, що позначається на процесах національного самовизначення учнівської молоді. Процеси наслідування та ідентифікації стають засобами засвоєння підлітками ціннісних орієнтацій.

Узагальнюючи результати дослідження, О. Невмержицька робить важливий висновок щодо психологічних особливостей сприймання екрану: 1) він задає певний темп, до якого споживач не завжди може пристосуватися; 2) інформацію глядач сприймає здебільшого в ролі пасивного спостерігача; 3) у

ситуаціях адекватного сприймання інформації головну роль відіграє «готова позиція» [6, 8].

Контент-аналіз дав змогу авторові дійти висновку про те, що сприймання медіа-тексту потребує його розуміння. Успішним воно може бути лише тоді, коли позиції автора та глядача збігаються. Тому для успішного засвоєння загальнокультурних цінностей з телевізійного переказу важливим є критичний та вдумливий підхід до побаченого [6, 9]. У цьому контексті значущим, з нашого погляду, є напрям дослідження жанрових характеристик телевізійного мистецтва, концептуальних засад поєднання мистецтва телебачення з мистецтвом постмодерної культури в цілому.

Сучасні вчені (С. Безклубенко, Є. Багіров, Р. Борецький, А. Оборська, А. Яковець та ін.) аналізують телебачення як комунікативний феномен, що подається крізь призму синтезу мистецтв і має свою специфіку. Так, А. Оборська вважає, що серед жанрових форматів на українському телебаченні до роздумів, діалогу, проблематизації дійсності спонукає елітарне телебачення. Це видовище для інтелектуалів, для тих, хто хоче замислитися над проблемами буття. Однією з особливостей програм, створених у жанрі елітарного телебачення, є те, що вони пов'язані з цінностями культури, мають патерналістський характер культурного простору. Ці проблеми, як зазначає А. Оборська, пов'язані з національною культурою, етнокультурою, збереженням цінностей культури взагалі. Вони є достатньо популярними і потребують гідних ведучих: діячів культури, художників, критиків, мистецтвознавців та тих, хто має авторитет серед глядацької аудиторії [6, 9]. Елітарні програми як квінтесенція телебачення — це живий ефір, діалог і певна сповідь, реальність жанру, що нагадує не проповідь, а пошук істини на очах у глядача.

Таким чином, до основних шляхів підвищення ефективності впливу телебачення на формування загальнокультурних цінностей учнівської молоді можна віднести, з одного боку, відповідність визначеного журналістами

програми телевізійного образу культурологічним реаліям телевізійної події, а з іншого — критичний і вдумливий підхід до телевізійного переказу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вербицкий А. А.* Школа контекстного обучения как модель реализации компетентностного подхода в общем образовании / А. А. Вербицкий, О. Б. Ермакова // Педагогика. — 2009. — № 2. — С. 12—18.

2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: К.І.С., 2004. — 112 с.

3. *Конасова Н. Ю.* Общекультурная компетентность как показатель образованности учащихся школы: пособие для самообразования / Н. Ю. Конасова. — СПб.: СПб. гос. ун-т пед. мастерства, 2000. — 41 с.

4. *Краевский В.* Основы обучения. Дидактика и методика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. — М.: Академия, 2007. — 352 с.

5. *Невмержицька О. В.* Розважальні програми центральних каналів телебачення України як чинник морального виховання підлітків: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. В. Невмержицька. — Херсон, 2006. — 20 с.

6. *Оборська А. В.* Розвиток художніх жанрів на сучасному українському телебаченні: автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства: 26.00.01 «Теорія та історія культури» / А. В. Оборська. — К., 2009. — 20 с.

7. *Троянская С. Л.* Общекультурная компетентность: опыт определения и структурирования / С. Л. Троянская // Культурно-историческая психология. — 2008. — № 2. — С. 19—23.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

13.00.07 — Теорія і методика виховання

Олексюк О. М.

Засоби масової інформації у формуванні загальнокультурної компетентності учнівської молоді

Кількість бібліографічних посилань — 7.

Олексюк О. Н.

Средства массовой информации в формировании общекультурной компетентности учащейся молодежи

В статье анализируются современные концептуальные подходы к сущности, содержанию и структуре общекультурной компетентности учащихся. Освещены результаты экспресс-диагностики общекультурной компетентности учащихся, а также мотивы выбора источников массовой информации. Выявлены противоречия в формировании общекультурной компетентности учащихся и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: средства массовой информации, общекультурная компетентность, учащаяся молодежь, компетентностный подход, телевидение.

Oleksyuk A. M.

The media in shaping the general cultural competence of young students

This article analyzes the current conceptual approaches to the nature, content and structure of the general cultural competence of schoolchildren. The results of rapid diagnostic of general cultural competence of schoolchildren are represented as well as the motives of choice of sources media. Differences in the formation of general cultural competence of schoolchildren are discovered, and ways to overcome them are offered.

Keywords: media, general cultural competence, students, competence approach, television.